

УДК 37(436)(09)

ГЕРБАРТІАНСЬКА ПЕДАГОГІКА В АВСТРІЇ: ЗАПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ

Надія Федчишин

У статті здійснено аналіз гербартіанської педагогіки в Австро-Угорщині, розкрито реформаторські погляди педагогів за часів Габсбурзької монархії, окреслено значення гербартіанської педагогіки для сучасної освітньої теорії та практики.

Ключові слова: гербартіанська педагогіка, Австро-Угорщина, педагогічна теорія та практика, підготовка вчителів.

Історія успіху педагогічної концепції Й. Ф. Гербарта і його послідовників становить інтерес для дослідників, зважаючи на її значний вплив на європейську освітню практику. Цей вплив можна пояснити ще й тим, що країни, які входили до складу Австро-Угорської імперії, сьогодні об'єдналися в Європейському Союзі, а відтак цікавою є транснаціональна спільність минулого у сфері культури та освіти. Й.-Ф. Гербарт та його вчення про виховання і навчання, незважаючи на різні прояви й навіть суперечності, стали певним орієнтиром у визначенні освітньої політики і практики. Сьогодні протиставлення гербартіанської педагогіки реформаторській піддається перегляду, тому неупереджений розгляд її актуальних питань має велике значення.

До аналізу різних аспектів вчення Й. Ф. Гербарта зверталися відомі зарубіжні вчені: Е. Адам (E. Adam), В. Брецінка (W. Brezinka), Е. Вінтер (E. Winter), Й. Гопфнер (J. Hopfner), Р. Гьоннер (R. Gönner), Ф. Гьорбургер (F. Hörburger), Г. Грімм (H. Grimm), М. Джонстон (M. Johnston), Клаттенгоф (Klattenhof), В. Клінгберг (W. Klingberg), Р. Коріанд (R. Coriand), Р. Кошнітцке (P. Koschnitzke), Р. Кьоренц (R. Körenz), К. Мартенс (K. Martens), П. Метц (P. Metz), А. Немет (A. Nemeth), Ю. Олькерс (J. Ölkers), К. Пранге (K. Prange), Е. Протнер (E. Protner), І. Радека (I. Radeka), А. Чавдарова (A. Tschavdarova), П. Штахель (P. Stachel) та ін. З 90-х років ХХ ст. спостерігаємо відновлене зацікавлення педагогікою Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців, насамперед у Німеччині, про що свідчать конференції в Ольденбурзі (1991, 1994, 1996) та в Єні (1997), який став центром німецького гербартіанства завдяки зусиллям дослідників К.-Ф. Стоя та В. Райна.

Метою статті є аналіз передумов поширення гербартіанської педагогіки в Австро-Угорщині та її впливу на сучасну освітню теорію і практику.

Відновлення уваги до гербартіанства і гербартіанської педагогіки в Австро-Угорській монархії бере початок із праць «Історія виховання та навчання» (1967) Ф. Гьорбургера та «Історія культури та інтелекту Австрії. Суспільство та ідеї на території Дунаю від 1848 до 1938 рр.» (1974) В.-М. Джонстона [5; 6]. У розділі «Йоганн Фрідріх Гербарт: Австрійський

тріумф німецького мислителя» В.-М. Джонстон зацентрував увагу на тому, що відомі прихильники Й.-Ф. Гербарта в Австрії були реформаторами університетської освіти. Він наводить факти на підтвердження того, що реформування гімназій та університетів відбулося на початку 50-х рр. XIX ст. з ініціативи Л. Туна (L. Thun), Ф. Екснера (F. Exner) та Г. Бонітца (H. Bonitz), які були прихильниками філософії та педагогічних поглядів Й.-Ф. Гербарта. Оплотом гербартианства в Австро-Угорщині стали вчені кафедри педагогіки та психології Празького університету (Ф. Купр (F. Cupr) (1821–1882), В.-Ф. Фолькманн (W. F. Volkmann) (1822–1877), Г.-А. Лінднер (G. A. Lindner) (1828–1887) – учень Ф. Екснера). Саме тут були створені підручники з педагогіки та емпіричної психології, якими послуговувалися в усій Австрії [5, с. 15].

Значення гербартианства для підготовки вчителів та університетської педагогіки підкреслено у працях Р. Гьоннера (1967, 1969) та В. Брецінки (2000, 2003). В той же час констатуємо значний внесок у дослідження цього питання Г. Енгельбрехта, котрий у праці «Історія освітньої системи Австрії» (1986) подав рекомендації щодо використання ідей гербартианської педагогіки в Австрії. В останні роки відзначаємо зростаючий інтерес до австрійського «тріумфу» гербартианської педагогіки [4]. Своєрідним імпульсом стало дослідження різностороннього, часто суперечливого сприйняття педагогічної системи Й.-Ф. Гербарта та її поширення в Австро-Угорській імперії через посередництво гербартианців: у Німеччині в університеті Єни (Jena) – (Р. Коріанд) (R. Coriand), у Словенії: університет Марібор (Maribor) (Е. Протнер) – (E. Protner), в Угорщині: університет Будапешта (Budapest) – (А. Немет) (A. Nemeth) та в Австрії університети: Альпен-Адрія Клагенфурт (Alpen-Adria Klagenfurt) – (Е. Адам (E. Adam) й Г. Грімм (G. Grimm)), університет Граца (Graz) – Й. Гопфнер (J. Hopfner).

Відповідаючи на запитання, чому в педагогіці й філософії Австро-Угорської монархії домінувало гербартианство, Б. Швенк зазначив, що «різницю між німецькою та австрійською філософією XIX ст. можна пояснити тим, що філософія Австрії розвивалася в країні, де проживають багато національностей, у той час коли у Німеччині – одна й поширена на багато держав» [9, с. 56]. Специфічні умови Австрії були сприятливими для філософії, у центрі якої є «єдність у різноманітності» [2, с. 182]. Отже, причиною успіху гербартианської філософії, психології та педагогіки в Австрії у другій половині XIX – на початку XX ст. був транснаціональний характер гербартианства. Він власне уможливив сприйняття цієї філософсько-педагогічної парадигми, незважаючи на ненімецькі народності Габсбурзької монархії. Слід також зазначити, що гербартианство поширилося в Чехію («Плеяда чеських гербартианців») [8], Словенію, Хорватію, Угорщину, Болгарію, про що свідчать дослідження вчених цих країн (Е. Протнер, І. Радека, А. Немет, А. Чавдарова).

Іншим чинником, що створив умови для поширення гербартианства в Австро-Угорській імперії, є його транс-конфесійність. Зважаючи на те, що протестант Й.-Ф. Гербарт «нейтрально представив теологію, її філософію легко можна було адаптувати й до католиків» [5, с. 289]. Філософія, психологія та педагогіка Й. Ф. Гербарта були своєрідною «золотою серединою між ідеалізмом та емпіризмом» [там само] й користувалися великою популярністю серед

австрійських католиків-реформаторів. Про це свідчить той факт, що ще на початку XIX ст. В.-Е. Мільде (1806–1810) (професор педагогіки Віденського університету, пізніше єпископ Відня) у праці «Підручник загальної науки про виховання для використання на лекціях» (1811, 1813) рекомендував вивчати «Загальну педагогіку, виведену з мети виховання» Й.-Ф. Гербарта (1806) [7, с. 52]. Зрештою цей двотомник В.-Е. Мільде аж до 1848 р. був єдиним рекомендованим підручником з педагогіки в університетах Австро-Угорщини.

Варто згадати і той момент, що реформування загальної системи освіти Австрії в 1848/1849 рр. було проведено з урахуванням організації, змісту та методів навчання гербартіанської педагогіки. Одним із наслідків буржуазно-ліберальної революції 1848 року було реформування шкільної та університетської освіти, ініціатором якого був Ф. Екснер, професор філософії Празького університету, який неодноразово був радником міністра культури та навчання. Ф. Екснер був добре знайомий з філософією та педагогікою Гербарта і широко її пропагував в Австрії. Серед його численних учнів у Празькому університеті були Г.-А. Лінднер (G. A. Lindner) (1828–1887), О. Вільманн (O. Willmann), Т. Фогт (Th. Vogt) – найвідоміші представники гербартіанської філософії, психології та педагогіки на теренах Габсбурзької монархії. Більшість важливих посад в австрійській освіті в другій половині XIX ст. були розподілені між палкими прихильниками гербартіанства.

Директори навчальних закладів пропагували принципи гербартіанської педагогіки та психології й у такий спосіб сприяли поширенню її ідей в австрійських навчальних закладах. Натомість критик гербартіанства Ф. Дітес у статті «Огляд педагогіки Гербарта» (1885) зазначив, що «життя, в тому числі наукове, є боротьбою, а життя в галузі педагогіки вимагає чіткого погляду на спірні питання та позиції. Педагогіка не є лише думкою, а й діяльністю» [3, с. 672]. Ф. Дітес активно полемізував із прихильниками Й.-Ф. Гербарта, наголошуючи на її вагомих недоліках. Його критики зазнали навчальні плани з набором предметів і запропоновані методики. Ф. Дітес вважав теорію Гербарта «претензією на науковість» й «закликав до порядку» [там само]. Наукова полеміка переросла в конфлікт інтересів, результатом якого стало звільнення антигербартіанця Ф. Дітеса з посади директора семінарії підвищення кваліфікації для вчителів. Його посаду зайняв гербартіанець-католик О. Вільманн, якого пізніше запросили викладати у Празький університет. Це рішення мало під собою й релігійне підґрунтя, оскільки, як стверджував О. Вільманн, «з метою уникнення розбіжностей між керівником і вчителем (австрійські школи носили конфесійний характер) і управляти, і вчити повинен католик» [4]. Лише пізніше це його переконання було піддане сумніву під впливом зміни акцентів у бік трансконфесійності, результатом якої стала відносна незалежність освіти від релігійного впливу [там само].

Гербартіанців сприймали як солідну наукову спільку, яка захищала своє бачення певних педагогічних проблем. К.-Ф. Стой, Т. Ціллер, В. Райн розробили специфічні методи дослідження та форми організації, піклувалися про наукове зростання та можливе поширення своїх ідей. Водночас гербартіанці намагалися винести певні питання на відкриті дискусії. Їхні погляди мали успіх, оскільки по-новому інтерпретувалися й були задіяні у

вирішенні проблемних питань.

Проте з початку ХХ ст. гербартіанська педагогіка була витіснена реформаторсько-педагогічною концепцією, оскільки реформа австрійської системи освіти О. Глокеля керувалася цілком іншими засадами.

Отже, можемо дійти висновку, що гербартіанство зазнало поширення в Австро-Угорській імперії, починаючи з першої половини ХІХ ст., проте суттєвий вплив на шкільну організацію, на систему вищої школи, на підготовку вчителів гербартіанство як домінуюча філософія та педагогіка мало в Австро-Угорщині вже з другої половини ХІХ ст. Той факт, що гербартіанська педагогіка до певної міри була «державною», був пов'язаний з централізованою освітньою політикою, а також з тим, що саме гербартіанство було спроможне якнайкраще пристосуватися до політичних, соціокультурних та економічних умов. З одного боку, гербартіанська педагогіка була консервативною, з іншого – «мотором інновацій».

Список використаних джерел:

1. Adam E. Merkwürdigkeiten. Die Erziehungsphilosophie Vincent Eduard Mildes im Kontext zeitgenössischer Strömungen. In: Breinbauer/Grimm/Jäggle, 2006. – S. 35–53.
2. Adam E. Herbartianismus in Österreich – seine Bedeutung für eine transnationale Lehrerinnenbildung / Erik Adam. In: R. Coriand (Hrsg.): Herbartianische Konzepte der Lehrerbildung. Geschichte oder Herausforderung? Klinkhardt, Bad Heilbrunn. – 2003. – S. 181–203.
3. Dittes F. Übersicht der Pädagogik Herbarts / Franz Dittes. In: Pädagogium, VII. – 1885. – S. 672.
4. Engelbrecht H. Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs. Band 3 und 4. Österreichischer Bundesverlag, Wien [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rambler.ru/search?query=3.%09Engelbrecht%2C+H.%3A+Geschichte+des+österreichischen+Bildungswesens.+Erziehung+und+Unterricht+auf+dem+Boden+Österreichs – Заголовок з екрану. – Мова нім.
5. Johnston W. M. Österreichische Kultur – und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donaauraum 1848 bis 1938 / William. M. Johnston, Wien: Böhlau, Verlag Ges.m.b.H.&Co1980. – 509 s.
6. Hörburger F. Geschichte der Erziehung und des Unterrichts / Franz Hörburg, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien 1967. – 250 s.
7. Milde V. E. Lehrbuch der allgemeinen Erziehungskunde zum Gebrauche der öffentlichen Vorlesungen. Erster Teil: Von der Cultur der physischen und der intellectuellen Anlagen / Vincent Eduard Milde, Wien. – 1811. – 179 s.
8. Winter E. Revolution, Neoabsolutismus und Liberalismus in der Donaumonarchie / Eduard Winter [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rambler.ru/search?query=Winter+E.%3A+Revolution%2C+Neoabsolutismus+und+Liberalismus+in+der+Donaumonarchie – Заголовок з екрану. – Мова нім.
9. Schwenk B. Das Herbartverständnis der Herbartianer. Göttinger Studien zur Pädagogik. – Weinheim, 1963. – 176 s.